

ЩОДО ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ ЦІННОСТІ НАУКОВОЇ РЕЦЕНЗІЇ

Спільними зусиллями співробітників Запорізького краєзнавчого музею, історичного факультету Запорізького державного університету, обласної інспекції по охороні пам'яток історії і культури вдалося зібрати досить повні відомості щодо археологічних пам'яток області, у тому числі і тих, які були досліджені в минулі часи. Однак, в архівах ще зберігається інформація про невідомі сьогодні пам'ятки та їхніх дослідників. До них, зокрема, відносяться кургани, розкопані в 1930 році С.С. Магурою [1] у с. Кушугум Запорізького р-ну Запорізької області. На жаль, С.С. Магура був репресований, тому його роботи сьогодні нам маловідомі. Певні уявлення про них, а також про відкриті пам'ятки Запоріжжя можна отримати з робіт інших дослідників, зокрема, з рецензії П. Курінного [2], яка збереглася в науковому архіві Інституту археології Національної академії наук України [3].

Роботу переведено на підставі відкритого листа УкрНауки № 424 на дотацію Запорізького ОВК з доручення ВУАКу.

Завданням розкопів з боку ВУАКу було поставлено розкопи скальчастих могил, або широко розуміючи – могил з мегалітичними спорудженнями. Утруднення автора полягало в тому, що розкопи треба було супроводити попередньою археологічною реконструкцією. Звідси перша частина описаних робіт, між іншим, очевидно мало вдала.

Пам'яток під час рекогносцировки майже не занотовано, принаймні в звіті про це відомостей не має. Отже на цю сторону треба авторові звернути надалі найпильнішу увагу. Особливо це падає, на автора виною тоді, коли він працював в околицях Чортом лика, Краснокутської могили, Александропілля, Солохи з їх численними, не розв'язаними проблемами, в країні Героса, кам'яних баб, Дніпрельстанівських мегалітів.

Треба відзначити, що завдання ВУАКу – вивчати конструкцію мегалітичних споруджень автор, мимоволі виконав. Принаймні у звіті не наведено мотивів, чому саме він спинився на Кушугумському могильникові.

В могилі № 1 виявлено кільцеве мегалітичне спорудження з неясного призначення згустками їх та втратою частин кола.

Не виявлено в описові співвідношення поховань і кам'яної конструкції.

Поховання № 1 – в сидячому скорченому стані. Поховання № 2 – скорченник. При ньому бронзова намистина і пережжона кістка. Поховання № 3. Скорченник. При ньому посудина. Поховання № 4 – Скорченник. При ньому посудина (центральною). Поховання № 5 – не виявлене. Поховання № 6 – Скорченник. При ньому посудина і кістка ніг другого небіжчика. Поховання № 7 – не виявлене. При ньому посудина. Поховання № 8 – Скорченник. При ньому посудина. Яма поховання 9. Скорченний, фарбований. При ньому вохра, посудка, крем'яні знаряддя. Яма поховання 10. Скорченник, вохра. В могилі знайдено купу товарячих кісток, посуду (2) тощо.

Могила № 2. В могилі – каміння. Кістка тварини, залізачки, черепки бронзової речі. В центрі могили купа каміння – під нею поховання. Поховання випростане. При ньому 3-гранні плошки. Могили дають значний матеріал для вивчення суспільних стосунків часу найдавніших скитських родових відносин і при певній вдумливій інтерпретації здобутків дадуть хороший матеріал для розшифровки старих матеріалів, розкопаних за старими способами розкопів.

Однак тут то і виступає дефектом відсутність в щоденникові морфологічних спостережень над вивченням могили, насипу, взаєморозпологу і зв'язку поміж себе небіжчиків, як членів однієї суспільної громади, що відбили в хорошій своїй трагедії – трагедію суспільних відносин на тлі примітивних співвідносин господарства.

Автор вичерпне довів, що могила № 1 є пам'ятник некропільського типу. Але ж метод розкриття і фіксації – частками, фрагментами не дав авторові уяви, а через нього і нам відповіді в якій залежності до конструкції знаходяться ці численні поховання. Надалі треба твердо пам'ятати, що представлення одного загального креслення (сводного) та фото з пташиного льоту цілої мегалітичної споруди є умова обов'язкова, невідхильна. Для виготовлення такого

одного фото конче треба робити підвищення, або споруду з найвигіднішої точки, хоч би з тієї-ж таки виїмної з розкопу землі. При звіті немає навіть загального кресленника.

Ми не можемо навіть відповісти, чи було оточення могил панцирним, як скажемо в Ново-Григорівці (масток Канатіна) трохи нижче Запоріжжя, на що є нотатки, чи лише кільцевим, чи кільцевим з черепашками. Чи зроблено оточення до насипки могили, чи воно є зміцнення її, чи оточення засипано землею, чи воно є нарост землі, яка ріжниця сучасного та старого рівня ґрунту.

Автор мав величезний матеріал для вивчення процесу заготовки каміння для могили, але не подає своїх спостережень над їх виробничою природою, не зазначає найближчого їх родовища. А це на місці найлегше виявити.

Залишається побажати автору надалі піднести дослід до широчини морфологічних, синтетичних спостережень на місці та разом переробити тенденцію ненавченого поденного робітника досконало прибирати землю в розкопі, бо вона заважає дивитися, бачити, а головне псує репутацію добрих документальних знімків, що автор ними супроводив свій діловий заклад.

Яке місце займає здобутий матеріал відносно здобутків археології на Запоріжжі. Ми знаємо розкопи могил цієї доби безпосереднє коло цього місця: Самоквасов коло Ново-Григорівки, т. з. “Безщасна могила”, Савельєва П.С. недалеко Александрополя “Довга могила” 1856 тощо та Товста могила Забеліна коло с. Біленького.

Ці могили вскривають ритуал багатіїв – порівняльно з тією біднотою і середняком, що дали кушугумівські могили. Лише в розкопах Савельєва і Самоквасов не було належно вистудіювано конструкцію споруджень з каміння, що в розкопах Забеліна дає вповні можливість перекинути місток і до могил Кушугумівських.

Звідси глибша можливість соціальних студій цього хліборобського, тубільського населення початку скитського панування. Скитійське поховання могили № 2 важливе своїм порівняльним матеріалом – бронзовою лапкою, що має аналогію в скитських могилах с. Прусів на Київщині.

На цьому закінчую огляд цих цікавих розкопів, що виправдали доручення ВУАКу і вірно розв’язують те, чого не договорили розмашисті, але не вичерпиви з методичного боку Самоквасов, Забеліна, Савельєва. Дослід тут треба заглибити, ще одною – двома могилами і тоді можна буде зробити спробу перегляду, урахувуючи дефектні матеріали Дніпрелістанівських дослідів, проблемами скорченників в Українській археології. Гадаю, що найпридатнішими будуть могили № 3 і 8.

П. Курінний

Магура С.С. у 1930 р. брав участь в роботі Дніпрогесівської археологічної експедиції (1927-32). Розкопав біля с. Кушугум Запорізького р-ну Запорізької області кілька курганів доби міді-бронзи з мегалітичними спорудами. Про результати досліджень він доповів на засіданні ВУАК. За результатами досліджень була підготовлена стаття “Археологічні розкопки коло с. Кушугум Запорізького району року 1930”. Стаття не збереглася, але основні її положення викладені в короткій видавничій рецензії П.П. Курінного, написаної ним у 1930 р.

Можливо, стаття С.С. Магури готувалася до одного з випусків ВУАК [«Записки Всеукраїнського археологічного комітету», «Хроніка археології та мистецтва (ВУАК)», «Антропологія» Але із невідомих для нас причин вона не була опублікована.

Рецензія П.П. Курінного свідчить про високу кваліфікацію С.С. Магури як польового дослідника-археолога. Вочевидь, що відповідну кваліфікацію мав і П.П. Курінний, якому доводилося розкопувати у 1927 р. пам’ятки з кам’яними конструкціями – т.зв. “скальчаті могили” біля с. Бураківка на Уманщині. Про це він доповів у 1932 р. на одному з засідань ВУАК [4].

Звичайно, що рецензент сподівався на повну публікацію відкритої пам’ятки, тому і висловлював свої, сьогодні не зовсім нам зрозумілі, історичні, хронологічні, культурні та інші міркування.

Тому ми вважаємо, що рецензія щодо результатів археологічних досліджень повинна включати якомога повну характеристику пам'ятки: її опис, культурно-хронологічну атрибуцію артефактів тощо. Неодмінною складовою рецензії повинна бути оцінка методики польових досліджень, яку застосував автор розкопок. Дотримання цих принципів дало б змогу використати рецензію П. Курінного, за умов відсутності польової документації та статті С.Магури, у якості історичного джерела.

За умов дотримання такого підходу зрозумілішими були б суспільні та історичні погляди, які існували на той час в археологічній науці. Більш повно окреслювався би спектр підходів до розроблення тих чи інших проблем в історичній науці. Наприклад, текст рецензії дозволяє зрозуміти чинники, за яких у 30-ті рр. XX ст. формується марксистський підхід до вивчення історичного процесу через суспільно-економічні формації. [5]

Примітки

1. *Магура* Сильвестр Сильвестрович (2.01.1897, с. Гусине, поблизу м. Холм Люблінської губ., тепер м. Хелм, Польща – 1937) – археолог. Закінчив Київський ун-т (1917-20; 1922-25) та Київський археологічний ін-т. Серед його вчителів – М.Ф. Біляшівський, В.Г. Ляскоронский, В.Ю. Данилевич, В.Є. Козловська. З 1925 – співробітник археологічного відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка (зараз – Державний історичний музей України). Навчання в аспірантурі Всеукраїнського історичного музею (1927-30) завершив захистом дисертації на звання наукового робітника в галузі археології: “Обработка кости та рогу у слов’ян Київської землі за княжих часів (раннього феодалізму)”. У 1931 р. він переходить працювати до створеного тоді Археологічного музею ВУАК, який згодом тимчасово очолював. В середині 30-х XX ст. С.С. Магура став одним з фундаторів створеного в 1934 р. (на основі ліквідованих під час реорганізації ВУАН її ВУАК та Кабінету антропології ім. Ф. Вовка) Ін-ту історії матеріальної культури, старшим науковим співробітником. Створив перший покажчик радянської літератури з археології України за 1917-28 рр, який включав понад 250 назв (Бібліографічний покажчик з археології // Записки ВУАК. – К., 1930. – т. 1. – С. 337-356). Займався трипільською тематикою. Брав участь в розкопках поселень біля с. Томашівка поблизу м. Умані на Черкащині (експедиція ВУАК, керівник – П.П. Курінний). 1934-37 очолював і керував Трипільською експедицією, в якій брали участь працівники ІМК АН УРСР, ГАІМК, МОГАІМК, яка досліджувала залишки поселень в р-ні с. Трипілля Обухівського р-ну Київської обл., в околицях сусіднього з ним с. Халеп’я (ур. Коломійщина). Плідна наукова праця трагічно обірвалася разом з життям 1937. Реабілітований 1960.

2. *Курінний* Петро Петрович [1(14).05.1894, м. Умань на Київщині –1972, Мюнхен, Німеччина] – археолог, музеєзнавець, пам’яткоохоронець. Закінчив Київський Університет св. Володимира (1917). Як практикант в 1913-14 рр. проходив практику в Київському музеї “Древностей и искусств” у В. Хвойки та М. Біляшевського. Один з фундаторів Комітету охорони пам’яток старовини в Києві (1917), фундатор і перший директор соціально-історичного музею в Умані. З 1924 р. – директор Музею Культів і побуту в Лаврі; директор Всеукраїнського Музейного Городка та Лаврського заповідника (1926–32), до складу якого входили і Музей археології (директор – В.Є. Козловська), Кабінет антропології і етнології. У ВУАН – дійсний член (з 1924), секретар Трипільської комісії (з 1926), вчений секретар ВУАК (з 1929), науковий співробітник кафедри мистецтвознавства (1928–30). Ст. наук. співробітник ІМК. Дослідник трипільської та білогрудівської культур.

3. НА ІА НАНУ, фонд ВУАК, № 563.

4. Історія Національної академії наук України. 1929-1933 . – К., 1998. – С. 470.

5. Генинг В.Ф. Очерки по истории советской археологии. – К., 1982. – С. 100-142.

С.М. Ляшко